

Александар Јанковић
Далибор Савић
Мирјана Дамјенић

Оригинални научни рад

МАТЕРИЈАЛНИ ПОЛОЖАЈ ПОРОДИЦА СА ЧЕТВОРО И ВИШЕ ДЕЦЕ (СТУДИЈА СЛУЧАЈА У ДОБОЈУ)

Кључне ријечи

*материјални положај,
вишечлана породица, Добој,*

Аутори

*Др Александар Јанковић
је доцент на Факултету
политичких наука
Универзитета у Бањој Луци*

*Др Далибор Савић је
доцент на Факултету
политичких наука
Универзитета у Бањој Луци*

*Мирјана Дамјенић је
студент мастер студија
на Факултету политичких
наука Универзитета
у Бањој Луци*

Кореспонденција

*aleksandar.jankovic@
fnp.unibl.org*

Област

Теоријска социологија

DOI

10.5937/politeia0-25516

Датум пријема чланка

02.03.2020.

Датум прихватања чланка за објављивање

29.06.2020.

Резиме

У раду се анализира материјални положај породица са четворо и више деце у општини Добој тако што се полази од опште претпоставке да већина ових породица спада у економски и социјално угрожене друштвене групе. Циљ рада јесте да се анализирају неки од показатеља материјалног положаја породица са четворо и више деце и да их упоредимо са оним који се односе на „просечну породицу“ у Републици Српској. Анализа је заснована на налазима анкетног истраживања које је спроведено у општини Добој у периоду од краја јула 2017. до почетка фебруара 2018. године. У раду се најпре анализирају основни индикатори материјалног положаја – приходи, имовина, потрошња и опремљеност домаћинства, а затим укупан материјални положај вишечланих породица исказан преко композитног индекса.

УВОД

Емпиријска истраживања економских неједнакости и сиромаштва доста су заступљена у последње време, како у свету, тако и на простору бивше Југославије. У земљама Европске уније статистика о сиромаштву представља веома важно место у праћењу економске развијености, али и демократичности друштава. Праведна расподела друштвених ресурса и њихова доступност свим члановима друштва представљају један од стубова у вођењу јавних политика у земљама чланицама ЕУ. Међутим, кад су у питању истраживања сиромаштва и материјалне депривације породица са много деце, она нису била у фокусу пажње истраживача. Разлог за то вероватно лежи у чињеници да су овакве породице веома ретке, како код нас, тако и у развијеном делу света. Према званичним статистичким подацима, породице са четворо и више деце чине тек 1,2% од укупног броја породица у Републици Српској¹.

Уколико се усредсредимо на детерминанте сиромаштва и социјалне искључености вишечланих породица, које су повезане са њиховом структуром и начином функционисања, треба истакнути да је један од највећих „ризичних фактора“ низак образовни ниво супружника и/или непосредовање стручних квалификација (првенствено очева) (Milosavljević, Jugović, 2009). Истовремено, ове породице су у структуралном погледу сложене групације које морају да одговоре на већи број потреба својих чланова у односу на породице са једним или двоје деце. Овде првенствено мислимо на

обезбеђење већих материјалних издатака за школовање, исхрану, одевање, потребу за већим стамбеним простором, повећане трошкове за потребе деце (цепарац, путовања, тренинзи, школе страних језика) и томе слично. Брига о већем броју деце (која су најчешће предшколског и школског узраста), уколико не постоји адекватна институционална потпора државе (Томановић, Станојевић, Лјубићи, 2016) намеће дугогодишње одсуствовање мајки са посла ради бриге о деци (чување деце, спремање obroka, помагање око школских обавеза, чишћење куће итд.) као једино разумно и економски исплативо решење². То је нарочито изражено уколико се ради о мајкама нижег образовног нивоа, чије су плате, по правилу, ниске. У већини таквих случајева „трошкови бриге о деци“ вишеструко надилазе износ зараде коју би мајка потенцијално могла остварити на тржишту рада. Многе мајке у породицама са много деце никада се не врате на посао (ibid). Из наведеног је јасно да су повећани материјални трошкови ради бриге о деци и дуготрајна незапосленост мајки основни проблеми с којима се суочавају породице са много деце.

Чиниоци друштвеног контекста нису мање важни. Успостављање нових класних односа у постсоцијалистичким друштвима прати увећање друштвених неједнакости, посебно неједнакости у приходима најбогатијих и најсиромашнијих слојева, исказаних преко вредности Џини коефицијената. Ипак, ове неједнакости мање су изражене него у неким развијеним западним земљама, као што су САД и В. Британија (Bolčić, 2002: 40; Kolodko, 2000). Проблем

1 http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/stanovnistvo/BiltenDemografskaStatistika_2019_WEB.pdf (стр. 12)

2 Неке од њих и не започињу с тражењем посла док деца не одрасту, док се друге одлучују за привремено одсуствовање с посла.

материјалних неједнакости посебно погађа земље бивше Југославије које су током деведесетих година прошлог века прошле кроз „транзиционо кашњење“, са елементима дубоке друштвене кризе, чак „друштвене разорености“ (Србија, БиХ, у неким елементима и Хрватска)³, а где се значајан део становништва и у периоду „одблокиране транзиције“ (после 2000. године) суочава са релативним падом материјалног положаја у односу на највише (елитне) слојеве (Lazić, 2000: 48; Lazić i Svejić, 2004: 53-58; Pešić, 2018: 41-42), сиромаштвом или ризиком од сиромаштва⁴. Ове земље тешко се боре са проблемом сиромаштва због тога што су и саме сиромашне, али и услед немогућности спровођења високих стандарда социјалне политике каква постоји у земљама ЕУ и неефикасног система расподеле средстава

3 Друштвени производ преполовљен у свега пар година, огромни људски и материјални губици у рату у БиХ и Хрватској, разарање битних елемената друштвености, етничко-религијске поделе као детерминанта друштвеног реструктурисања, итд (видети: Bolčić, 2002, str. 36, 53).

4 У Републици Српској и Србији примењују се различите методологије за израчунавање сиромаштва и ризика од сиромаштва. У Републици Српској сиромаштво се рачуна на основу месечних издатака (граница релативног сиромаштва је 60% медијане изједначених месечних издатака), а у Србији на основу прихода, те су у том погледу званични статистички подаци неупоредиви. Према званичним подацима у Републици Српској у 2015. години било је 7% домаћинстава која су „дефинитивно сиромашна“, 6,9% „слабо сиромашних“ и 9,2% домаћинстава „на граници сиромаштва“ (укупно 23,1%). У истој години у Србији је било 24,5% сиромашних и у ризику од сиромаштва, што је лошији резултат него у било којој земљи Европске уније. Најлошије рангиране земље у ЕУ су Румунија и Летонија (22,4% и 22,2% у ризику од сиромаштва), а Хрватска је осма (19,8%). http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/ankete/potrosnja_domacinstava/Bilten_Anketa_O_Potrosnji_Domacinstava_2018_WEB.pdf<http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20185639.pdf><http://www.politika.rs/sr/clanak/376886/Cetvrtina-Srbije-u-riziku-od-siromastva> (приступ сајтовима 19. 07. 2019)

ка најугроженијим скупинама у друштву (Šušur, 2001).

Поред чинилаца структурисања породица и друштвеног контекста, на распрострањеност сиромаштва (у вишечланим породицама) утиче и позиционирање земље на „периферију“ светског капиталистичког система, чије су карактеристике: интересна повезаност економске и политичке елите, зависност широких слојева становништва од државних „давања“, спор економски развој и успореност модернизацијских процеса (Lazić, 2002: 7). Успостављене управљачке структуре превасходно су делатно усмерене ка осигурању несметаних токова крупног капитала (ibid: 71), а не ка изградњи „доброг друштва“ – социјално праведног, просперитетног и демократски уређеног друштва, што је био идеал на почетку транзиције (Stark, Bruszt, 2001).

У контексту претходно наведеног, предмет рада јесу основне димензије материјалног положаја породица са четворо и више деце (имовина, приходи, потрошња, опремљеност домаћинства). Циљ је да утврдимо висину и дистрибуцију материјалног положаја породица са четворо и више деце, затим да проценимо (с обзиром на ограниченост података с којима располажемо) у којој мери материјални положај вишечланих домаћинстава заостаје за просеком на нивоу Републике Српске. Јасно је да се постављени циљеви могу само донекле остварити због различитости података које смо прикупили и оних које прикупља званична статистика.

МАТЕРИЈАЛНА ДЕПРИВАЦИЈА, СИРОМАШТВО, СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ

Социологија се одувек интересовала за различите аспекте друштвених неједнакости и њихову распрострањеност у конкретним друштвима, постављајући питање да ли се могу, и на који начин, оправдати постојеће неједнакости, односно када и како треба интервенисати да би се свеле на прихватљиву меру. У југословенској социологији постојала је развијена традиција емпиријског проучавања друштвених неједнакости у областима материјалног стандарда, услова становања, у образовним могућностима и постигнућима, неједнакостима у сфери рада и запошљавања, у одлучивању, у поседовању политичке моћи, итд. (Berković, 1986; Popović, 1987, 1991). Намера таквих истраживања била је да се утврде размере друштвених неједнакости у различитим областима друштвеног живота, да се стекне увид у то како се дистрибуирају унутар класно-слојне структуре, да се открију чиниоци који стварају неједнакости, али и да се поставе питања да ли су постојеће неједнакости оправдане са становишта доминатних друштвених вредности, односно да ли су прихватљиве за већину припадника друштва. Иако се пошло од реалистичне претпоставке да су неједнакости присутне у свим друштвима, закључак је био да су класно-слојне неједнакости све израженије у југословенском друштву, до тачке кад угрожавају идеал социјалне једнакости. Процењује се да су током осамдесетих година друштвене неједнакости толико порасле да су довеле до ескалације незадовољства нижих друштвених слојева, што је била претња

опстанку социјалистичког друштвеног поретка (Popović, 1987, 1991).

Социологија се највише бавила материјалним неједнакостима и њиховом повезаношћу са класно-слојном структуром. Разлог за то је што су директно повезане са друштвеном поделом рада и улогом коју појединци и групе имају у редистрибуцији економских ресурса у друштву. Суштину проблема открива једноставно питање: Каква је расподела економског богатства унутар друштва, посебно између најсиромашнијих и најбогатијих слојева? Кад су у питању сиромашни, мера њихове материјалне депривације одређује се на различите начине, у зависности од конкретног друштва, историјског периода и примењеног методолошког приступа. Обично се говори о две традиције у проучавању неједнакости: англо-саксонском концепту сиромаштва заснованом на либералној традицији и француском концепту социјалне искључености заснованом на републиканској традицији друштвене солидарности (Babović, 2010).

Појам сиромаштва у употреби је још од 19. века, али се користи мноштво различитих дефиниција, индикатора и приступа у мерењу сиромаштва, а не постоји сагласност ни око објашњења узрока сиромаштва и начина борбе против ове негативне појаве. Појам апсолутног сиромаштва односи се на ситуацију изразите материјалне оскудице у којој појединац и чланови његове породице нису у могућности задовољити основне егзистенцијалне потребе неопходне за одржање здравља и био-психо-социјалну репродукцију. Индикатори апсолутног сиромаштва обично се везују за недостатну исхрану, лоше услове становања, кратак

животни век, високу стопу смртности (пре свега новорођенчади), неписменост итд. Овај појам користи се да би се установила универзална мера сиромаштва која се може применити на сва друштва и све појединце. Још важније је то што се ова мера сиромаштва може исказати монетарним показатељима, што значи да се веома лако може установити „линија сиромаштва“.

Услед критике оваквог начина мерења сиромаштва, првенствено због разноликости материјалних и духовних потреба различитих слојева, али и културолошких и друштвених разлика у начину њиховог задовољавања, настаје концепт „релативног сиромаштва“. Између осталог, овај појам уводи се и због разлика у животном стандарду у различитим деловима света. Да би истакао колико су потребе различите, чак и унутар истог друштва, Таунсенд (Peter Townsend) наводи пример прехранбених потреба: „Унутар истога друштва прехранбене потребе могу бити врло различите – од, на примјер, банковног чиновника који цијели дан сједи за радним столом до радника на градилишту“ (nav. према: Naralambos, 2002: 292). Слично томе, сеоско и градско становништво не само што имају различите потребе, него се ни исте потребе не доживљавају на исти начин. На пример, поседовање купатила са текућом водом многа сеоска домаћинства не сматрају нужним, док је живот у граду незамислив без тога (ibid: 293). Поред тога, начин одевања, уређења дома, начин како се проводи слободно време и томе слично могу да се битно разликују у сеоским и градским срединама.

Концепт сиромаштва оспораван је због усмерености на задовољење и депривацију материјалних потреба,

док новија истраживања показују да у најразвијенијим земљама у последњих неколико деценија велики део становништва живи у материјалном благостању и да у таквим околностима до изражаја долазе постматеријалистичке потребе и вредности (Inglehart, Welzel, 2007). Јавља се потреба да се концепт употпуни немонетарним показатељима као што су доступност школовања, лечења, могућност запошљавања, политичког одлучивања, друштвена равноправност и други показатељи који упућују на могућност појединца да управља властитим животом. Тако се уводи појам „социјалне искључености“ који се дефинише као процес којим су одређени појединци гурнути на ивицу друштва и спречени у пуном учествовању у друштву због свог сиромаштва или недостатка основних знања и могућности за доживотно учење, или као резултат дискриминације. Ово их удаљује од запослења, прихода и могућности образовања, као и од друштвених мрежа и оквира и активности заједнице. Овакви појединци имају мало приступа власти и органима доношења одлука и на тај начин се често осећају немоћним и неспособним да узму контролу над одлукама које утичу на њихов свакодневни живот (Council of EU, 2004: 8). Сиромаштво тако постаје један од аспеката социјалне искључености који показује како су појединци и групе позиционирани у редистрибуцији економских ресурса неопходних за задовољавање егзистенцијалних потреба. Међутим, појам социјалне искључености претендује да буде сензитивнији на нематеријалне, мање видљиве аспекте сиромаштва. Тако се, уместо дистрибутивних, акценат ставља на партиципативне димензије

социјалне укључености/искључености. Другим речима, формира се један мултидимензионални појам који упућује на немогућност појединаца и група да остваре социјалну интеграцију на више нивоа: грађанску интеграцију у правно-политички систем, економску интеграцију у процес рада, социјалну интеграцију у систем расподеле друштвеног благостања и интерперсоналну интеграцију у породицу и локалну заједницу (Berghman, 1995, 1997; Vlemnickx, Berghman, 2001; Choffe, 2001; Sacareno, 2001). Ипак, из наведеног концепта, произлазе многи проблеми, не само теоријске него и методолошке природе: тешко је установити јасну границу између недовољне друштвене интегрисаности и искључености; неодређено је колико неповољне околности треба да трају да би се неко могао сматрати социјално искљученим; да ли се појединачне димензије искључености могу посматрати одвојено или само као целина (у виду композитног индекса); да ли се особе које су се „добровољно“ искључиле из друштва (монаси, уметници, усамљеници, итд.) могу сматрати социјално искљученим. Поред тога, неповољне животне околности којима се операционализује социјална искљученост најчешће су међусобно повезане (тзв. „спирала несигурности“) што може довести до преклапања садржаја појма. На методолошком плану јављају се проблеми са осетљивошћу инструмента, избором индикатора итд. Очигледно је да и појам социјалне искључености пати од многих недостатака који упућују на то да ни овим појмом нису отклоњени проблеми у мерењу сиромаштва.

У анализи животног стандарда друштвених група које заузимају различите друштвене положаје доста се

користио појам материјалног положаја. Релевантност овог појма произлази из тога што се статус повезује са улогом појединаца и група у одржању друштвеног поретка. Неједнакости у материјалном положају произлазе из различитих улога појединаца и класа/слојева које имају у репродукцији одређеног начина производње друштвеног живота (Lazić, *priv.* 1994: 70). Тако се материјални положај појединаца везује за њихову класно-слојну припадност, која релативно трајно детерминише улоге у процесу производње, расподеле и потрошње материјалних и нематеријалних добара. Очигледно је да образовање, радно место, карактер рада (мануелни/немануелни, управљачки/извршилачки), висина прихода, могућност акумулације ресурса, ниво и карактер потрошње итд. – представљају релативно трајне карактеристике појединаца и група, како оних на врху, тако и оних са дна друштвене хијерархије. Појам материјалног положаја повезује се са класном анализом, при чему се полази од премисе да улога класа у процесу репродукције друштвеног система значајно детерминише обим и структуру потрошње, висину прихода, могућности акумулације ресурса, па и изгледе да појединац или чланови његове породице напредују у друштву. Другим речима, овај појам наглашава повезаност материјалних услова у којима живе домаћинства са друштвеном структуром и баријерама које се често појављују код сиромашнијих и маргинализованих слојева у достизању „бољег живота“. Треба нагласити да успостављене разлике у погледу животног стандарда не остају само на нивоу потрошње, него се рефлектују и кроз разлике у животним стиливима, у образовним аспирацијама, достигнутим нивоима образовања,

културним навикама, погледима на свет, животним филозофијама, вредносним и идеолошким обрасцима.

Истраживања материјалног положаја базирају се на концепту потреба и могућностима њиховог задовољења. Општа претпоставка од које се полази јесте да сви чланови домаћинства који живе под „истим кровом“ заједнички привређују и троше, па самим тим деле исти материјални положај. То најчешће јесте случај, али не нужно. С друге стране, овај концепт заснован је на класној анализи, која се показује као погодан концепт у анализи економских неједнакости, а чија је употребљивост потврђена и у анализи постсоцијалистичке трансформације у Србији (Lazić, 2011).

Појам материјалног положаја погодан је за анализу економских неједнакости из више разлога. Пре свега, валидност овог концепта почива на чињеници да је расподела материјалних ресурса у друштвима у тесној вези са класно-слојном припадношћу. Материјални положај је мултидимензионалан, синтетички показатељ који омогућава одвојену анализу појединачних индикатора (приходи, имовина, потрошња итд.), а то доприноси детаљнијем објашњењу етиологије и феноменологије депривираниости, што је веома значајно за нашу анализу. Разноликост индикатора и варијабли који могу да се користе у операционализацији материјалног положаја омогућава прилагођавање инструмента истраживаној популацији. Коначно, овај појам доста је успешно коришћен у домаћој социологији, те је концепт чија се валидност и практична употребљивост не доводи у питање.

Премда ћемо се у раду бавити материјалним положајем породица са

четворо и више деце, претпостављамо да материјална оскудица и сиромаштво нису једине, а можда ни највеће невоље с којима се сусрећу ове породице. Њих, поред тога, погађају: незапосленост (којој су првенствено изложене мајке), низак образовни ниво супружника и непоседовање стручних квалификација, незадовољавајући услови становања, искљученост из друштвених процеса (образовних, економских, политичких итд.), немогућност утицаја на властити живот, разни облици дискриминације и стигматизације и сл.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Анализа материјалног положаја породица са четворо и више деце заснива се на мерењу прихода, потрошње, имовине и опремљености домаћинства. За сваку појединачну димензију материјалног положаја формиран су посебни индекси. Од појединачних индекса формиран је композитни индекс материјалног положаја (састављен од преко 50 варијабли, као континуирана варијабла која може узети вредности од нула до пет, а затим и као ординална варијабла са пет нивоа: нижи, нижи средњи, средњи, виши средњи и виши положај). Индикатори о приходима и опремљености домаћинства представљени су у целини јер су били једноставнији, док су индикатори о имовини и потрошњи били састављени од већег броја варијабли у односу на начин презентовања у овом раду. У индекс имовине укључени су подаци о поседовању стамбене јединице, њеној тржишној вредности, величини стамбеног простора, броју дечијих соба, поседовању земљишта, пољопривредних машина, аутомобила и пољопривредних објеката. Индикатори

потрошње нису били засновани као приходи на укупној потрошњи исказаној у новчаним јединицама него на субјективној процени основне потрошње домаћинства (исхрана, хигијена, одевање), као и још неким показатељима материјалног стандарда (одмор, кашњење у плаћању рачуна, нужност продаје имовине како би се подмирила текућа потрошња). Породицама са четворо и више деце сматрали смо породице у којима најмање четворо деце живе са родитељима у истом домаћинству („под истим кровом“), заједнички привређују, хране се и плаћају рачуне⁵.

ХИПОТЕЗЕ

Пошли смо од опште хипотезе да је материјални положај породица са четворо и више деце низак и да заостаје за материјалним положајем „просечне породице“ у Републици Српској⁶. Сматрамо да су најважнији разлози за то висока стопа незапослености супружника (посебно жена) и повећани издаци за издржавање већег броја деце.

Претпостављамо да је једна од главних линија диференцијације породица у погледу материјалног положаја према месту становања. Родитељи који живе у градској средини могу се лакше запослити (не морају путовати до посла), али и лакше

5 Удружења породица са четворо и више деце у Републици Српској другачије дефинишу ове породице, сматрајући вишечланим породицама све породице које имају четворо и више деце без обзира на то да ли живе у заједничком домаћинству или су се одселили и основали сопствено домаћинство. Разумљиво је да се на овакав начин жели снажније алармирати друштво и послати одређена политичка порука доносиоцима одлука али је то са становишта нашег истраживања неприхватљиво.

6 Нажалост, једини индикатор који нам омогућује поређење је месечни приход по члану домаћинства.

ускладити посао и обавезе око деце. Што се тиче стамбене ситуације, познато је да је у сеоским срединама распрострањенији традиционални образац живљења у оквиру патрилокалног вишегенерацијског породичног домаћинства, као и мања спремност вишечланих породица за одвајање из заједничког домаћинства (Tomanović, Stanojević, Ljubičić, 2016). С обзиром на то да такав образац живљења нужно подразумева међусобно прилагођавање више генерација, то може водити расту напетости, нарушавању породичне интимае и партнерских односа, порасту трвења и несугласица (Milić, 2002: 262, 278). Доминантан облик екстензивне пољопривредне производње, најчешће комбинован са запослењем мушког члана породице, који је присутан у сеоским срединама, углавном не доноси виши животни стандард, боље стамбене услове, бољу инфраструктурну опремљеност и остало што би живот на селу чинило угоднијим и лакшим од оног у градовима.

Од сеоских породица у лошијем положају су, претпостављамо, једино породице градске сиротиње, посебно ромске породице. Многе такве породице живе на рубу егзистенције, без сталних прихода, често у неподношљивим стамбеним условима, многе од њих без властитог дома и без могућности да пруже минималан животни стандард својој деци (Milić, 1993). Они ће у раду бити анализирани као посебна група.

УЗОРАК

Узорак је формиран на основу базе података свих породица које су биле регистроване у Удружењу породица са четворо и више деце у општини Добој „Будућност 4 плус“. Из узорка смо изузели

породице у којима са родитељима живи мање од четворо деце јер је неко од деце основало сопствено домаћинство. У узорку се нашло укупно 120 породица. Од тог броја 110 породица су двородитељске, а њих десет једнородитељске. Осим родитеља који чине 29,1% од свих чланова домаћинства, 60,5% чланова домаћинства чине деца оба супружника, 7,5% њих су деца једног од супружника, а преосталих 2,9% су припадници старијих генерација (очеви, мајке, свекри, свекрве итд). Међу испитаницима смо имали 55% жена и 45% мушкараца.

Према месту становања 69,1% породица живи изван града (50,8% на селу и 18,3% у приградским насељима), 10,8% породица живи у центру града, а 20% у ширем подручју града.

У преко 90% породица супружници/партнери припадају истој етничкој скупини. Према етничкој припадности најзаступљеније су српске породице (83), затим бошњачке (14) и ромске (10), а најређе су етнички мешовите породице (9).

Брачни статус испитаника такав је да они у 85% случајава живе у брачној заједници са супружником, 7% њих су у ванбрачној кохабитацији са партнером/партнерком, а 7,5% испитаника су разведени или су удовци/удовице. Осморо деце испитаника су у браку.

Стручна спрема испитаника и њихових супружника/партнера (посматраних заједно) веома је ниска: 3% супружника/партнера су без школе, 10,4% су започели али нису завршили основну школу, 38,7% имају завршену основну школу (неколицина њих су кренули у средњу школу али је нису завршили), 24,8% њих завршили су средњу трогодишњу школу, 17,4% средњу четворогодишњу школу или гимназију, а 4,8% њих има завршену вишу/

високу школу или факултет.

Скоро две трећине родитеља немају сталан посао (64,7%). Незапосленост је раширенија међу женама (80,7% су домаћице, 2,5% жена су незапослене), док је међу мушкарцима скоро упола мање незапослених (43,4% укључујући једног студента и једног пензионера)⁷.

РЕЗУЛТАТИ

ПРИХОДИ

Приходи су најважнији, мада непотпун показатељ материјалног стања у којем се налази породица. То нарочито долази до изражаја у ситуацији кад се истражују углавном сиромашне породице, где је незапосленост висока, где су чланови породице принуђени бавити се нерегистрованим или нелегалним пословима, због чега настоје прикрити такве приходе.

Подаци Јавног фонда за дјечју заштиту Републике Српске из 2015. године указују на то да се више од трећине породица са четворо и више деце налази испод имовинског цензуса (који је веома низак) потребног за остваривање права на дечији додатак, на основу чега закључујемо да је велики део ових породица материјално угрожен⁸. Стога се може претпоставити да су деца која одрастају у оваквим породицама у повећаном ризику од сиромаштва и других облика социјалне искључености.

Подаци које смо прикупили

⁷ Стопа незапослености становништва у Републици Српској у 2017. години износила је 17% за мушкарце и 25,1% за жене http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/indikatori_odrzivog_razvoja_rs/Indikatori_odrzivog_razvoja_2018_WEB.pdf (страница 29; приступ 19. 07. 2019)

⁸ <http://www.djeka.rs.ba/uploaded/Poseban%20izvjestaj%20%204+.pdf> (приступ 17.07.2018)

дозвољавају нам да анализирамо висину, али и структуру прихода породица. Пре свега, примећујемо да су укупни годишњи приходи градских породица за 20% већи од прихода сеоских породица, као и да су приходи од редовног запослења већи за 16%, што потврђује нашу полазну претпоставку да хранитељи вишечланих породица у градским срединама лакше долазе до посла. Уколико се усредсредимо на апсолутне показатеље прихода градских и сеоских породица, закључујемо да су веома ниски, доста нижи од оних који су потребни за одржавање просечног животног стандарда у Републици Српској. Да бисмо то показали, као референтну ћемо узети четворочлану породицу са двоје издржаване деце која месечно приходује две просечне плате у Републици Српској⁹. У апсолутном износу то износи 417,50 КМ по члану домаћинства месечно¹⁰. Упоредимо ли то са подацима о вишечланим породицама, добијамо да градске породице имају на располагању 157,8 КМ по члану, а сеоске 125,5 КМ¹¹. Другим речима, месечни приходи по члану код вишечланих породица у граду достижу тек 37,8% месечних прихода четворочлане породице са две просечне плате, односно 30,1% у случају вишечланих сеоских породица. При томе, треба имати на уму

9 Просечна нето плата у децембру 2017. године у Републици Српској износила је 835 КМ http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/rad/BiltenStatistike_Plata_Zaposlenosti_i_Nezaposlenosti_2018_WEB.pdf (страна 8)

10 Готово идентичан износ добије се уколико се погледају подаци о потребним месечним приходима за породице са двоје одраслих и двоје деце у Србији, наводи се износ 100.225 динара (видети „Секундарне анализе података добијених кроз истраживање анкете о приходима и условима живота (СИЛЦ)“, 2016, стр. 265)

11 Т тест показује да разлика у приходима градских и сеоских породица није статистички значајна ($t = -1,581$; $p = 0,117$)

да овде говоримо о укупним приходима вишечланих породица где спадају не само зараде од редовног и додатног посла, него и разне врсте државних „давања“ (социјална помоћ, дечији додаток, помоћ од пријатеља, рођака итд.) (табела 1).

Уколико се у анализу као детерминанта прихода уведе етничка припадност супружника, уочавају се две правилности. Српске породице које живе у граду имају знатно веће приходе од градских породица других националности (224,9 КМ по члану), што упућује на закључак да је етничка припадност битан чинилац класно-слојног структурисања у етнички подељеном друштву. У случају ромских градских породица вреди обрнуто правило од оног које важи кад су у питању српске породице – ове породице спадају у најсиромашније градске породице посматрано према етничкој припадности (свега 44,5 КМ по члану). Роми су двоструко маргинализовани – с једне стране припадају етничкој групи која је у повећаном ризику од сиромаштва и социјалне искључености, док с друге стране већи број деце додатно отежава ионако тешку материјалну ситуацију.

Структура прихода је, на први поглед, повољна јер указује на доминацију „активних прихода“ (прихода стечених радом) и диверсификовану структуру прихода. Међутим, активну радну снагу чини свега 35,7% од укупног броја хранилаца породице (испитаника и њихових супруга/супружника), што је веома ниска стопа запослености¹². Код

12 Према подацима за 2017. годину у Републици Српској стопа запослености била је 62,8% за мушкарце и 40,9% за жене, старости од 20 до 64 године http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/indikatori_odrzivog_razvoja_rs/Indikatori_odrzivog_razvoja_2018_WEB.pdf (страна 29; приступ 19. 07. 2019)

градских породица већи део прихода долази од редовног запослења супружника у односу на сеоске породице (70,5% према 54,3%), што је делимично компензовано процентуално већим приходима од додатног посла у сеоским породицама у односу на градске (19,4% према 15,2%). Међутим, ради се о приходима који су вишеструко мањи од просечних и нису довољни да подмире потребе чланова породица. Изненађујући је податак

да се у просеку само 1,2% прихода сеоских породица остварује од продаје пољопривредних производа, пошто ове породице располажу са довољно радне снаге. Зачуђујуће је да нико од сеоских породица не остварује приходе од сакупљања и продаје гљива, шумског воћа, лековитог биља и томе слично, за шта нису потребна велика улагања, а на селу постоје бројне могућности за бављење оваквом врстом посла.

Табела 1: Годишњи приходи по члану домаћинства

	Градске породице		Сеоске породице		Градске и сеоске породице	
	Износ у КМ	%	Износ у КМ	%	Износ у КМ	%
1 Редовно запослење	1320,8	70,5	817,9	54,3	972,9	59,8
2 Продаја пољопривредних производа	2,0	0,001	18,5	1,2	13,4	0,8
3 Скупљање и продаја плодова из природе (гљиве, пужеви, шумско воће, лековито биље и сл.)	0	0	0	0	0	0
4 Пензијско осигурање у земљи	28,1	1,5	41,8	2,8	37,6	2,3
5 Социјална помоћ	0	0	2,9	0,2	2,0	0,1
6 Дечији додаток	116,3	6,2	157,0	10,4	144,4	8,9
7 Стипендије	0	0	9,6	0,6	6,6	0,4
8 Помоћ за незапослене	0	0	0	0	0	0
9 Инвалидна	23,4	1,3	21,6	1,4	22,1	1,4
10 Додатак за туђу негу и помоћ	40,9	2,2	14,4	0,9	22,6	1,4
11 Новчана примања из иностранства (плате, пензије)	55,2	3,0	122,5	8,1	101,8	6,3
12 Новчана примања из иностранства од пријатеља, рођака	1,9	0,1	6,3	0,4	5,0	0,3
13 Помоћ у новцу од пријатеља, рођака у земљи	19,5	1,0	1,6	0,1	7,1	0,4
14 Рента на основу издавања стамбеног/ пословног простора	0	0	0	0	0	0
15 Камата, дивиденда и сл.	0,2	0,0001	0	0	0,7	0,04
16 Продаја имовине (уколико није одмах уложено у нову)	0	0	0	0	0	0
17 Остали допунски приходи (од додатних редовних или повремених послова)	285,5	15,2	292,0	19,4	290,0	17,8
Укупно	1874,3	100,0	1506,1	100,0	1626,2	100,0

Од „пасивних прихода“ (прихода који нису стечени радом) највећи удео у укупним приходима има дечији додаток, којег нешто више примају сеоске породице,

које су и сиромашније од градских (10,4% према 6,2% укупних прихода). Један део породица ослања се и на пензије из земље (2,3% од укупних прихода)

или иностранства (6,3% од укупних прихода). Социјална помоћ, стипендије, инвалиднине, додатак за туђу негу и заштиту, новчана помоћ од родбине или пријатеља из иностранства у веома малом проценту партиципирају у кућном буџету, док приходе од рентирања или продаје имовине није стекла нити једна породица.

СТАМБЕНИ ПОЛОЖАЈ

Подаци који се односе на стамбени положај откривају нам да су стамбене прилике битно другачије у зависности од тога да ли породице живе у граду или у селу¹³. Обрасци становања и услови у којима живе сеоске и градске породице нису само одраз њихових економских могућности, већ репродукују и културне обрасце становања који се разликују у сеоским и градским срединама. Доминантан образац живљења на селу је такав да

¹³ Због малог броја породица и многобројних варијетета стамбених прилика није могуће применити хи квадрат тест.

потомци након заснивања властитих породица остају да живе са родитељима у истом домаћинству. Након биолошке смене генерација, потомци настављају, као наследници, да живе на породичном имању. Такав образац живљења срећемо код 47% сеоских породица, с тим да 24% породица живи са једним или оба родитеља, а 23% породица живе као наследници на породичном имању. Један део сеоских породица одлучио се на одвојен живот од породице порекла, тако што су купили стан или направили кућу (36,1%). Супротно сеоским породицама, само 18,9% градских породица одлучило се на заједнички живот са породицом порекла. Код градских породица доминантан је образац да заједнички живот започну одвојено од родитеља, изградњом куће или куповином стана (56,8%). Један део градских породица које нису успеле купити стан или изградити кућу одлучује се да их изнајми (13,5%), што је образац који се веома ретко среће код сеоских породица.

Табела 2: *Стамбени статус домаћинства*

	Градске породице	Сеоске породице	Градске и сеоске породице
Живим с родитељима, властитим или супружниковим, у њиховом стану/кући	5,4	24,1	18,3
Живим у наслеђеном стану/кући	13,5	22,9	20,0
Живим код рођака или пријатеља	2,7	2,4	2,5
Живим у стану/кући који сам купио/ла; направио/ла сам или са партнером	56,8	36,1	42,5
Живим у изнајмљеном стану/кући, плаћам сам	13,5	2,4	5,8
Живим у изнајмљеном стану/кући, плаћа неко други	2,7	0	0,8
Кућа коју је направила општина или невладина организација	2,7	7,2	5,8
Колективни смештај	2,7	0	0,8
Нешто друго	0	4,8	3,3
Укупно	100,0%	100,0%	100,0%

Разлика у погледу стамбених прилика сеоских и градских породица може се уочити уколико узмемо у разматрање

процену испитаника о тржишној вредности стана/куће у којој станује домаћинство. Разлика у просечној

тржишној вредности стамбених јединица у граду и селу статистички је значајна ($t=4,359$; $p=0,000$), у граду износи 62,7 хиљада КМ, а у селима 38,9 хиљада КМ. Просечна величина стамбеног простора готово је идентична у граду и селу (13,99 и 13,92 квадратних метара по члану домаћинства), па разлика није статистички значајна ($t=0,058$; $p=0,954$). Јасно је да величина расположивог стамбеног простора не исказује разлику у квалитету и техничкој опремљености стамбених јединица, што је према подацима у наредном поглављу, предност градских домаћинстава (табела 3).

ТЕХНИЧКА ОПРЕМЉЕНОСТ ДОМАЋИНСТАВА

Техничка опремљеност домаћинства значајан је индикатор услова становања. Сва домаћинства снабђевена су електричном енергијом, али не и градским водоводом што је изражен проблем у удаљеним сеоским домаћинствима (14,5% њих нису прикључени на градски водовод). Скоро свако четврто сеоско домаћинство нема купатило са текућом водом унутар стамбене јединице. Централно грејање има скоро свако друго градско домаћинство због чињенице да живе у зони где постоји градско грејање, док је у селима централно грејање много већи проблем и има га свега 18,1% породица. Фиксни телефон и кабловска телевизија су, исто тако, знатно присутнији у градским породицама, што

је последица лоше инфраструктурне опремљености села, посебно оних која су удаљенија од града и слабије насељена. Кад је у питању поседовање машине за веш и машине за суђе, разумљиво је да знатно више домаћинстава имају машине за веш, које су свакако потребније од машине за суђе. Ипак, свако девето домаћинство и у граду и у селу нема ни машину за веш. Фрижидер нема тек свако двадесето домаћинство, а градска и сеоска домаћинства у том су погледу изједначена. Поседовање замрзивача распрострањеније је у селима што је повезано са бављењем пољопривредом и поседовањем веће количине хране и намирница које је неопходно складиштити у замрзивачима. Интернет поседује преко 70% градских и 50% сеоских породица што је само неколико година раније било незамисливо. Поседовање мобилних телефона још је заступљеније и намеће се као нека врста потрошачког императива, како у градским, тако и у сеоским срединама. У сеоским срединама интернет и мобилни телефони једини су „прозор у свет“, тако да је разумљиво да и најсиромашнији слојеви желе да их поседују. Чак и кад су у питању деца тинејџери, поседовање мобилних телефона полако постаје реалност, потреба коју је све теже избећи. Већ поседовање компјутера, лаптопа и таблета мање је заступљено него поседовање мобилних телефона, а градске породице у предности су и код поседовања ових уређаја у односу на сеоске породице (табела 3).

Табела 3: *Опремљеност домаћинства уређајима и инсталацијама (%)*

	Градске породице	Сеоске породице	Градске и сеоске породице
Струја	100,0	100,0	100,0
Вода	97,3	85,5	89,2
WC са текућом водом унутар стана	97,3	78,3	84,2

Централно грејање	48,6	18,1	27,5
Фиксни телефон	24,3	14,5	17,5
Кабловска телевизија или сателитска антена	64,9	32,5	42,5
Машина за веш	89,2	86,7	87,5
Машина за суђе	32,4	12,0	18,3
Фрижидер	94,6	95,2	95,0
Замрзивач	67,6	89,2	82,5
Вреднија уметничка дела (изнад 1000 евра)	2,7	0	0,8
Кућна библиотека са најмање 100 књига	10,8	1,2	4,2
Интернет	70,3	50,6	56,7
Клима уређај	21,6	3,6	9,2
Мобилни телефон (оба супружника)	86,5	77,1	80,0
Мобилни телефон (сва деца од 11 и више година)	51,4	44,6	46,7
Компјутер (фиксни)	43,2	38,6	40,0
Лаптоп	35,1	15,7	21,7
Таблет	24,3	13,3	16,7

ПОТРОШЊА

Потрошња домаћинства може се сматрати дериватом прихода, мада и акумулирани ресурси могу имати значајну улогу. Ипак, претпостављамо да се акумулирани ресурси (под условом да се рационално користе) много чешће усмеравају ка решавању стамбеног питања и других великих животних проблема, а мање ка текућој потрошњи. Може се очекивати да је потрошња породица са више деце на ниском нивоу што потврђују подаци из табеле 4, према којима више

од три четвртине испитаника (и у граду и у селима) тврде да њихове породице немају довољно средстава за „нормалан живот“. Другим речима, када су приходи оскудни, ни потрошња не може бити боља (под условом да се ради о економски рационалном понашању). То нам сугеришу и подаци које ћемо анализирати у наставку. Они су углавном везани за самоперцепцију испитаника о главним видовима потрошње домаћинства (исхрана, одевање, средства за хигијену и чишћење).

Табела 4: Да ли вам недостаје новаца да платите рачуне, купите храну, одећу и подмирите уобичајене потребе свих чланова домаћинства („да живите нормално“)?

Имамо и више него што нам треба	2,7	0	0,8
Имамо тачно колико нам треба	21,6	20,5	20,8
Немамо довољно	75,7	79,5	78,3
Укупно	100,0%	100,0%	100,0%
$\chi^2=2,307$; Kramerov V=0,139; p=0,315			

Прво питање односило се на начин на који породице набављају одећу и обућу. Најзаступљенија стратегија, коју примењује половина градских и више од половине сеоских породица јесте да купују половну одећу и обућу, добијају као

помоћ или комбинују ова два начина (50% у граду и 55,4% у селу). Следећа, нешто мање заступљена стратегија, јесте она која се базира на куповини нове одеће и обуће, уз пажљиво трагање за што нижим ценама, при чему је квалитет у другом

плану. Ова стратегија примењује се код 33,3% градских и 28,9% сеоских породица. Вероватно је нешто заступљенија код градских породица због виших прихода, близине продавница и веће могућности да се прате цене у различитим продајним местима. Трећа стратегија јесте комбинација претходне две, при чему се куповина нове јефтине робе комбинује – у првом случају са добијањем одеће и

обуће као помоћи, у другом случају са куповином половне одеће и обуће. Ову стратегију користи најмање породица, и у граду и у селима. Коначно, четврта стратегија подразумева куповину нове робе, при чему је приоритет квалитет, а не води се много рачуна о цени. Она се примењује само у једној добродостојећој предузетничкој породици (табела 5).

Табела 5: На који начин најчешће набављате одећу и обућу? (%)

Стратегије набавке одеће и обуће	Градске породице	Сеоске породице	Градске и сеоске породице
I) Не купују ново - добијају помоћ или купују половно	50,0	55,4	53,8
II) Купују ново – приоритет што нижа цена	33,3	28,9	30,3
III/1) Купују половно и ново уз што нижу цену или III/2) Добијају помоћ и купују ново уз што нижу цену	16,7	14,5	15,1
IV) Купују ново – не воде много рачуна о цени, квалитет је приоритет	/	1,2	0,8
Укупно	100,0	100,0	100,0
$\chi^2=0,375$; Kramerov V=0,056; p=0,82 9 ¹⁴			

14 Четврта стратегија изузета је како би услов за примену χ^2 теста био испуњен.

Кад је у питању куповина средстава за личну хигијену, козметике и различитих средстава за чишћење, ситуација није боља. Највећи део породица (више од половине и градских и сеоских) могу приуштити само основна средства за хигијену као што су сапун, шампон, детерџент, паста за зубе и томе слично. Нажалост, један

део породица није у стању ни толико да обезбеди (5,4% градских и 8,4% сеоских породица). Нешто више од трећине породица у стању су да купе и нешто од козметике или скупљих средстава за чишћење, при чему се ни овде не ради ни о каквој врсти луксузне робе.

Табела 6: Каква је потрошња средстава за личну хигијену, козметику и чишћење у вашем домаћинству? (%)

	Градске породице	Сеоске породице	Градске и сеоске породице
Недостају нам средства и за основну хигијену (сапун, шампон, паста за зубе, детерџент)	5,4	8,4	7,5
Имамо само за основну хигијену	56,8	55,4	55,8
Можемо приуштити и нешто више од тога (шминка, парфем, скупља средства за чишћење)	37,8	36,1	36,7
Укупно	100,0	100,0	100,0
$\chi^2=0,341$; Kramerov V=0,053; p=0,843			

У сиромашним друштвима исхрана је један од најважнијих видова потрошње, па тако и у случају породица са четворо и више деце. Ипак, подаци које смо добили нису довољно прецизни јер не приказују број оброка, њихов квалитет и разноврсност, него се више базирају грубој процени испитаника, о томе да ли се њихова исхрана може сматрати задовољавајућом или не. Уколико као критеријум „нормалне исхране“ (трећа стратегија) узмемо да сви чланови домаћинства могу сваки дан или сваки други, приуштити себи месо, млеко и воће (не узимајући у обзир количину и разноврсност оброка), тај критеријум испуњава мање од половине породица (40,5% градских и 48,2% сеоских). То значи да више од половине породица имају недостатну исхрану. Нешто је тежа ситуација у градским срединама, што је и очекивано, јер сеоске породице могу произвести нешто хране и пића за

своје потребе. Међутим, и у селима један део породица оскудева и за основним намирницама које се углавном купују (брашно, уље, шећер, сол и још понешто) или пак могу да их купе, али не могу приуштити више од тога (7,2% породица), док је у градским срединама таквих породица знатно више (24,3%). У селима је такође заступљенија категорија породица које могу приуштити и нешто више од основних животних намирница (брашна, уља, шећера), али чија је исхрана у основи недостатна јер месо, млеко и воће могу приуштити тек 1 до 2 пута седмично свим члановима домаћинства или сваки дан, али само деци. Таквих породица има 44,5% у селима и 35,1% у граду. Треба истакнути да је у погледу потрошње, исхрана једина ставка код које се разликују градске и сеоске породице, при чему су сеоске породице у предности.

Табела 7: Како се прехрањује ваше домаћинство? (%)

Стратегије исхране	Градске породице	Сеоске породице	Градске и сеоске породице
I/1) Оскудевамо и за основне намирнице (брашно, уље, шећер, сол и још понешто)	5,4	3,6	4,2
I/2) Можемо приуштити само основне намирнице	18,9	3,6	8,3
II/1) Не оскудевамо за основно, али ретко (1-2 пута седмично) можемо приуштити месо, млеко и воће	35,1	33,7	34,2
II/2) Можемо редовно (сваки дан или сваки други) приуштити месо, млеко и воће, али само за децу	0	10,8	7,5
III) Можемо редовно (сваки дан или сваки други) приуштити месо, млеко и воће, за све чланове домаћинства	40,5	48,2	45,8
Укупно	100,0	100,0	100,0
χ^2 (за стратегије I, II и III) = 6,858; Kramerov V = 0,239; p = 0,032			

МАТЕРИЈАЛНИ ПОЛОЖАЈ

Коначно, предмет анализе биће укупни материјални положај породица са четворо и више деце. Поновићемо да је индекс материјалног положаја мерен преко

композитног индекса, који је састављен од следећих индикатора: прихода, имовине, опремљености домаћинства и потрошње. Индикатори о приходима и техничкој опремљености домаћинства и поседовању одређених инсталација

представљени су у целини јер су били једноставнији, док су индикатори о имовини и потрошњи били састављени од већег броја варијабли у односу на начин презентовања у овом раду. Разлог је то што је немогуће на ограниченом простору

анализирати велики број индикатора. Индекс материјалног положаја добијен је сумирањем већег броја индикатора (преко 50) и представљен на петостепеној интервалној скали.

Табела 8: Индекс материјалног положаја породица са четворо и више деце (%)

	Градске Породице	Сеоске Породице	Градске и сеоске породице
Нижи	35,1	20,5	25,0
Нижи средњи	27,0	54,2	45,8
Средњи	21,6	20,5	20,8
Виши средњи	13,5	4,8	7,5
Виши	2,7	/	0,8
Укупно	100,0	100,0	100,0

Просечан материјални положај градских породица виши је у односу на сеоске (просечан скор за градске породице износи 2,22 а за сеоске 2,10 на континуираној скали од нула до пет), али разлика у материјалном положају није статистички значајна ($t = -0,667$; $p = 0,506$). На основу детаљније анализе увидели смо да је разлог који је довео до хомогенизације просечних скорова материјалног положаја унутар групације градских породица велика заступљеност екстремно сиромашних (ромских) и бољестојећих породица стручњака унутар групе градских породица. Од десет ромских породица њих осам су градске породице са просечним индексом материјалног положаја само 0,55 (максимална вредност је 5,00). С друге стране, осам градских породица стручњака¹⁵ (од укупно девет – једна породица живи на селу) имају просечан материјални положај 3,14¹⁶.

15 У четири породице оба супружника су стручњаци, а у друге четири само један од супружника.

16 То се види и по већем коефицијенту варијације у групацији градских породица у односу на сеоске (52,3% према 36,9%).

Сада ћемо анализирати материјални положај градских и сеоских породица на интервалној скали. Прво што треба запазити јесте да скоро две трећине градских и три четвртине сеоских породица имају нижи или нижи средњи материјални положај. Градске породице заступљеније су на крајњем дну лествице обухватајући екстремно сиромашне породице градске сиротиње, док су сеоске породице заступљеније у категорији нижег средњег положаја. Средњи материјални положај достиже приближно око петине и градских и сеоских породица, а код ових породица присутнији су стални приходи, већа запосленост и већа потрошња. Уски слој породица које имају виши средњи или виши положај чини свега 4,8% сеоских и 16,2% градских породица. У овим породицама примећује се већа стопа запослености, виши приходи, бољи стамбени услови и нешто већа потрошња. Неке од ових породица и саме су живеле на селу одакле су отишле у град у потрази за бољим животом.

ЗАКЉУЧАК

Истраживање је показало да је материјални положај породица са четворо и више деце незадовољавајући будући да преко 70% породица има нижи или нижи средњи положај. Нешто више од 20% породица има средњи положај, а мање од 10% породица виши средњи или виши положај. Претпостављена разлика у материјалном положају између градских и сеоских породица постоји, али није статистички значајна. Другим речима, основна линија диференцијације породица са четворо и више деце на градске и сеоске породице, могла би бити проширена увођењем додатних критеријума поделе, као што су: етничка припадност (ромске породице подложније су сиромаштву), занимање супружника (у стручњачким породицама виши је материјални положај), радни статус, величина породице итд. Но, будући да се ради о малом броју породица таква анализа није била могућа.

Анализа је показала да се на нивоу појединачних индекса материјалног положаја могу уочити одређене специфичности и разлике између градских и сеоских породица. То се односи на начин стицања прихода код градских и сеоских породица, као и појединих ужих делова унутар ове две групе, затим на различите обрасце становања који се практикују у граду и селу, већој тржишној вредности стамбених јединица у градским насељима, њиховој бољој техничкој опремљености и уопште другачијој „култури становања“ која произлази из другачијих потреба градског и сеоског становништва. Кад је у питању потрошња, она је оскудна, стога је разумљиво што је прилично уједначена у градским и сеоским породицама. То се најбоље види по томе што више од 3/4

градских и сеоских породица, према властитом исказу, немају довољно средстава „за нормалан живот“. Код набавке одеће, обуће, средстава за хигијену и чишћење не постоје веће разлике у примењеним стратегијама градских и сеоских породица. Оне се испољавају једино кад је у питању исхрана, где предњаче сеоске породице. Очигледно је да сеоске породице прибегавају производњи хране за сопствене потребе и да отуда произлази нешто већа потрошња меса, млека и воћа у односу на градске породице.

REFERENCE

- Babović, M. ur. (2010). *Izazovi nove socijalne politike: Socijalna uključenost u EU i Srbiji*. Beograd: MRSP.
- Berković, E. (1986). *Socijalne nejednakosti u Jugoslaviji*. Beograd: Ekonomski institut.
- Berghman, J. (1995). *Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework*. In: G. Room (ed.) *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Berghman, J. (1997). *The Resurgence of Poverty and the Struggle Against Exclusion: A New Challenge for Social Security in Europe?*, *International Social Security Review*, 50(1): pp. 3-21.
- Boehnke, P. (2001). *Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison. Empirical Evidence on Germany*. Berlin: Social Science Research Center.
- Bolčić, S. (2002). *Post-socijalistička transformacija i društvene nejednakosti u Srbiji u komparativnoj perspektivi*. U: S. Bolčić, A.

- Milić (prir.) Srbija krajem milenijuma, razaranje društva, promene i svakodnevni život. Beograd: ISI FF.
- Bolčić, S. (1993). Novi preduzetnici u Srbiji početkom devedesetih, Sociologija, Vol. XXXV, broj 4.
- Choffe, T. (2001). Social Exclusion: Definitions, Public Debate and Empirical Evidence in France. In: D. G. Mayes, J. Bergman and R. Salais (eds.) Social Exclusion and European Policy. Cheltenham: Edward Elgar.
- Council of the European Union (2004). Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion, Brussels.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2002). Sociologija – teme i perspektive. Zagreb: Golden marketing.
- Inglehart, R., Welzel, C. (2007). Modernizacija, kulturna promjena i demokratija. Zagreb: Politička kultura.
- Kolodko, W. G. (2000). Globalization and Caching-up: From Recession to Growth in Transition Economies. TIGER, University of Rochester.
- Lazić, M. (2011). Čekajući kapitalizam. Nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji. Beograd: Službeni glasnik.
- Lazić, M., Cvejić, S. (2004). Promene društvene strukture u Srbiji: slučaj blokiranje post-socijalističke transformacije. U: A. Milić (prir.) Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma. Beograd: ISI FF.
- Lazić, M. (2002). Osobnosti globalne društvene transformacije Srbije. U: S. Bolčić (prir.) Društvene promene i svakodnevni život: Srbija početkom devedesetih. Beograd: ISI FF.
- Lazić, M. (2002a). (Re)strukturisanje društva u Srbiji tokom 90-ih. U: S. Bolčić, A. Milić (prir.) Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život. Beograd: ISI FF.
- Lazić, M. (2000). Elite u postsocijalističkoj transformaciji srpskog društva. U: M. Lazić (prir.) Račji hod. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, M. (prir.) (1994). Razaranje društva: jugoslovensko društvo u krizi devedesetih. Beograd: Filip Višnjić.
- Milić, A. (2002). Dobitnici i gubitnici u procesu tranzicije iz ugla porodične svakodnevnicе (1991–2001). U: S. Bolčić, A. Milić (prir.) Srbija krajem milenijuma, razaranje društva, promene i svakodnevni život. Beograd: ISI FF.
- Milić, V. (1993). Romi kao marginalna društvena grupa. U: Društvene promene i položaj Roma. Beograd: SANU i Institut za socijalnu politiku.
- Milosavljević M., Jugović A. (2009). Izvan granica društva – savremeno društvo i marginalne grupe, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Pešić, J. (2018). Karakteristike strukturalne i vrednosno-ideološke divergencije populacije i elita globalnog uspona i krize neoliberalizma: slučaj Srbije. U: J. Pešić, V. Backović, A. Mirkov (ur.) Srbija u uslovima globalne krize neoliberalnog poretka kapitalističke regulacije. Beograd: ISI FF.
- Popović, M. (prir.) (1991). Srbija krajem osam-

desetih – sociološko istraživanje društvenih nejednakosti i neusklađenosti. Beograd: ISI FF.

Popović, M. (prir.) (1987). Društvene nejednakosti: sociološko istraživanje u Beogradu. Beograd: ISI FF.

Položaj djece u porodicama sa četvoro i više djece u Republici Srpskoj, poseban izveštaj (2015). Ombudsman za decu Republike Srpske, Doboj.

<http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Poseban%20izvjestaj%20%204+.pdf> (pristup 17. 07. 2018)

Saraceno, C. (2001). Social Exclusion: Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept. Paper presented at the Conference on „Social Exclusion and Children“. Columbia University, May 3–4th.

Sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života (SILC), Vlada Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, (2016). <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/sekundarne-analize-podataka-do->

[bijenih-kroz-istrazivanje-anketa-o-prihodima-i-uslovima-zivota-silc/](http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/sekundarne-analize-podataka-do-bijenih-kroz-istrazivanje-anketa-o-prihodima-i-uslovima-zivota-silc/) (objavljeno na sajtu 26. 09. 2016).

Sgroj, E. (1988). Ljudi na marginama društva: strategije borbe protiv isključenja. Socijalna politika, broj 3-4/88, god. XLIII, Beograd: Jugoslovenska konferencija za socijalne delatnosti.

Stark, D., Bruszt, L. (2001). One Way or Multiple Paths: For a Comparative Sociology of East European Capitalism, *American Journal of Sociology*, Vol. 106, No. 4., pp. 1129–1137.

Tomanović, S., Stanojević, D., Ljubičić, M. (2016). Postajanje roditeljem u Srbiji. Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo. Beograd: Filozofski fakultet.

Šućur, Z. (2019). Siromaštvo: teorije, koncepti, pokazatelji. Zagreb: Pravni fakultet.

Vleminckx, K., Berghman, J. (2001). Social Exclusion and the Welfare State: An Overview of Conceptual Issues and Implications. In: D. G. Mayes, J. Bergman and R. Salais (eds.) *Social Exclusion and European Policy*. Cheltenham: Edward Elgar.

MATERIAL STATUS OF FAMILIES WITH FOUR OR MORE CHILDREN (DOBOJ CASE STUDY)

Key words

material status, multi-member families, Doboј

Authors

Dr. Aleksandar Janković is an Assistant Professor at the Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka

Dr. Dalibor Savić is an Assistant Professor at the Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka

Mirjana Damjениć is master student at the Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka

Correspondence

aleksandar.jankovic@fjn.unibl.org

Field

Theoretical sociology

DOI

10.5937/politeia0-25516

Paper received on

02.03.2020.

Paper accepted for publishing on

29.06.2020.

Summary

The material status of families with four or more children in the municipality of Doboј is analyzed, starting from the general assumption that most of these families belong to economically and socially disadvantaged social groups. The paper aims to analyze some of the indicators of the financial status of families with four or more children, and to compare them with those related to the 'average family' in the Republic of Srpska. The analysis is based on the findings of a survey conducted in the municipality of Doboј from the end of July 2017 to the beginning of February 2018. The paper first analyzes the basic indicators of material status - income, property, consumption, and household equipment, and then the overall material status of multi-member families expressed through a composite index.

